

ПРО ПРОБЛЕМУ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В СУЧАСНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У статті розглядаються методологічні основи концепції розвитку пізнавальних здібностей студентів у сучасному технічному університеті. Концепція розвитку пізнавальних здібностей розглядається з позиції розвитку когнітивних і метакогнітивних здібностей. Формується розуміння методологічних аспектів побудови системи контролю та оцінювання знань і ступеня розвитку когнітивних і метакогнітивних здібностей студентів.

У статті пізнавальний процес обговорюється з точки зору функціонування надзвичайно складної кластерної системи з усіма ознаками ієрархічної структури. Акцентовано увагу на метакогнітивних процесах в цій системі. Визначено, що завданням метакогнітивного процесу навчання в технічному університеті є формування вміння особистості розвивати власний когнітивний потенціал, виходячи з отриманого знанієвого досвіду.

У статті детально аналізується вплив потенціалу активації і швидкості створення-відновлення зв'язків-асоціацій на організацію та функціонування кластерної моделі ієрархічного типу. Автор статті приходить до висновку, що в рамках теорії створення-відновлення зв'язків-асоціацій в когнітивному процесі на потенціал активації зв'язків істотно впливають мотивація поведінки студентів і процеси адаптації. Повільний або швидкий зв'язок, повільне або швидке створення - відновлення зв'язку, навіть з високим потенціалом активації, істотним чином відображається у пізнавальних стилях когнітивного процесу.

Розвиток пізнавальних здібностей студентів, когнітивних і метакогнітивних здібностей, оцінювання ступеня готовності студентів до «метапознання» розглядається як стратегічна складова модернізації базової освіти в сучасному технічному університеті.

Ключові слова: *пізнавальні здібності, когнітивні і метакогнітивні здібності, зв'язки-асоціації, потенціал активації, система розвитку і оцінювання здібностей.*

В статье обсуждаются методологические основы концепции развития познавательных способностей студентов в современном техническом университете. Концепция развития познавательных способностей рассматривается с позиции развития когнитивных и метакогнитивных способностей. Формируется понимание методологических аспектов построения системы контроля и оценивания знаний и степени развития когнитивных и метакогнитивных способностей студентов.

В статье познавательный процесс обсуждается с точки зрения функционирования чрезвычайно сложной кластерной системы со всеми признаками иерархической структуры. Акцентировано внимание на метакогнитивных процессах в этой системе. Определено, что задачей метакогнитивного процесса обучения в техническом университете является формирование умения личности развивать собственный когнитивный потенциал, исходя из получаемого знаниевого опыта.

В статье детально анализируется влияние потенциала активации и скорости создания-восстановления связей-ассоциаций на организацию и функционирование кластерной модели иерархического типа. Автор статьи приходит к заключению, что в рамках теории создания-восстановления связей-ассоциаций в когнитивном процессе на потенциал активации связей существенно влияют мотивация поведения студентов и процессы адаптации. Медленная либо быстрая связь, медленное либо быстрое создание – восстановление связи, даже с высоким потенциалом активации, существенным образом отражается в познавательных стилях когнитивного процесса.

Развитие познавательных способностей студентов, когнитивных и метакогнитивных способностей, оценивание степени готовности студентов к «метапознанию» рассматривается

как стратегическая составляющая модернизации базового образования в современном техническом университете.

Ключевые слова: познавательные способности, когнитивные и метакогнитивные способности, связи-ассоциации, потенциал активации, система развития и оценивания способностей.

The article is dedicated the methodological basis of the concept of development of cognitive abilities of students of technical profile in modern technical University. The concept of cognitive of development is considered from the perspective of the development of cognitive and metacognitive abilities. The article are specified the methodological aspects of constructing the system of control and assessment of the knowledge and degree of development of cognitive and metacognitive abilities of students.

The article is discussed the cognitive process from the point of view of the functioning of the extremely complex of the clustered system with all the signs of a hierarchical structure. The attention is focused on metacognitive processes in this system. Is determined that metacognitive learning process in a technical University is the formation of skills of the individual to develop their cognitive potential, based on the knowledge of experience. The problem of the metacognitive learning process in the technical University defined as the problem of forming the ability of the personality to develop their cognitive potential, based on the knowledge.

The article is analyzed in detail the influence of the potential of activation and the speed of creation-restoring of connections-associations on organization and functioning of cluster model of hierarchical type. The author concludes that in the framework of the theory of creation-restoring connections-associations in the process of cognition on the potential activation connections significantly affected by the motivation of student's behavior and processes of adaptation. Slow or fast connection, slow or fast creations – restorations of connection, even with a high activation potential, significant affects to the cognitive styles of cognition process.

In the article the development of cognitive abilities of students, cognitive and metacognitive abilities, assessment of the preparedness of the students to «metacognition» is regarded as a strategic trend of the modernization of base education in modern technical University.

Keywords: metacognitive abilities, cognitive and metacognitive abilities, connections-associations, potential activation, system of development and evaluation abilities.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток України нерозривно пов'язаний з розвитком вищої освіти, з ефективністю навчання у навчальних закладах вищої школи. Розуміння всіх аспектів проблеми підвищення якості освіти, призвело до зміни парадигми системи навчання на адаптацію освітнього середовища до індивідуальних можливостей студента. В кінці ХХ сторіччя зарубіжні вчені розуміли перехід до нової системи вищої освіти, як перехід від «The Instruction Paradigm» до «The Learning Paradigm» [Barr, 1995]. В сучасній педагогіці – це перехід від «знанієвого» до «розвиваючого здібності», компетентнісного, підходу в освітньому середовищі.

В умові нової педагогічної парадигми освіти, компетентнісного підходу, технічні університети повинні вирішувати завдання не тільки професійної освіти студентів, але і розвитку здібностей, здібностей до продуктивної діяльності у складному сучасному суспільстві. «Компетентностный подход предполагает глубокие системные преобразования во всех составляющих высшего образования, затрагивающие содержание, преподавание, организацию учебного

процесса, формы контроля, учебно-методическое обеспечение. Главным станет проектирование и реализация таких технологий обучения, которые создавали бы ситуации включенности студентов в разные виды деятельности активного и интерактивного характера» [Пак, 2015: с. 695].

Аналіз досліджень і публікацій. В останні роки психологи звернули увагу на те, що здібності навчання особистості багато в чому залежать від уявлення про стан власного знання та вміння керувати процесами пізнання. У педагогічній літературі ця область досліджень визначена як «метапізнання» [Чернакова, 2011: с. 154]. Процеси, що формують здатність особистості використовувати накопичені знання для придбання нових знань, відповідно, здатності до інноваційної діяльності, визначені як метакогнітивні процеси.

Метою статті є аналіз та формування методологічних аспектів системи контролю і оцінки розвитку здібностей студента і оцінювання ступеня готовності до «метапізнання» на даному етапі у даній області знань. Ця задача набагато складніше і ширше попередньої, в якій панували знання, вміння, навички, а контроль здійснювався в тому ж тривимірному просторі.

Виклад основного матеріалу. Якісна освіта в технічному університеті базується, як на професійних навичках і прийомах, так і на професійній і фундаментальній грамотності. Направляючої складовою фундаментальної освіти в технічному університеті вважається математична освіта, що формує математичне та професійне мислення [Ярхо, 2015: с. 480].

Фундаментальна математична підготовка розвиває здібності студентів перших курсів, розкриває їхні пізнавальні можливості, їх когнітивний потенціал. Сучасні дослідники в галузі психології визнають необхідність введення не тільки параметрів когнітивних здібностей таких, як пам'ять, швидкість засвоєння знань, інтелектуальні здібності, але і критеріїв, за якими можна визначити рівень освіченості особистості [Качество..., 2012]. Доведено, що при планомірному навчанні розвиваються когнітивні здібності: пам'ять, швидкість засвоєння знань, інтелектуальні здібності; підвищується когнітивний потенціал особистості. Якісний стрибок у розвитку когнітивних здібностей забезпечує сприятливі умови для формування математичної та професійної культури майбутніх фахівців у складному сучасному суспільстві.

Фахівці в області когнітивної психології [Карпенко, 2009] розглядають пізнавальний процес (когнітивну діяльність) з точки зору організації і функціонування надзвичайно складною кластерної системи. Сучасні психологи вважають, що така організація має ієрархічну структуру. Кожному кластеру відповідають ранг і статус. Кластер за своїм рангом може бути більш простим або більш складним. Статус кластера визначається місцем або «вагою» в пізнавальному процесі. «Когнитивное развитие как процесс выражается в повышении ранга когнитивных

структур, в переходах более простых к более сложным когнитивным структурам. В ходе развития повышается статус более сложных когнитивных структур» [Гончаров, 2004: с. 11].

Функціонування такої складної системи полягає, як у забезпеченні, так і у саморегуляції когнітивного процесу. До недавнього часу вважали, що роль когнітивних процесів полягає тільки в переробці інформації. Сучасний погляд на пізнавальний процес зазначає в ньому важливу роль процесів самоконтролю і саморегулювання – метакогнітивних процесів. Більшість психологів висловлюють думку, що когнітивні процеси відповідальні за пізнавальний процес, метакогнітивні процеси обумовлюють здатність «переглядати» і «відстежувати» хід когнітивної діяльності. Автор однієї зі статей з метакогнітивної психології визначає метакогнітивні процеси, як «процессы, которые направлены на контроль и регуляцию познания» [Чернакова, 2011: с. 153].

Метапізнання здійснюється в декількох напрямках. На наш погляд, головними є: формування знання про власні можливості і обмеженість свого пізнавального ресурсу і контроль власної інтелектуальної діяльності. Контроль може бути забезпечений тільки «собственными интеллектуальными, ранее приобретенными, способностями планирования деятельности (цели), определения средств достижения (цели) и последовательности собственных действий» [Чернакова, 2011: с. 155].

Дослідження метапізнання, розпочаті в кінці ХХ сторіччя, виявилися досить актуальні, оскільки показали, що в дійсності власні уявлення про компетентність у вирішенні деяких завдань виявляються частково спотвореними. Автори [Савин, 2013: с. 71]. справедливо зауважують, що «человек склонен более высоко оценивать собственные познавательные возможности, чем это есть в действительности. Будь то оценка вероятности наступления того или иного события, суждения о содержании собственной памяти или высказывание мнения о том, насколько хорошо понят прочитанный текст, испытуемые оказываются чрезмерно уверенными в правильности и результативности своих решений и действий». У навчальному процесі часто має місце дещо інший варіант. Свої пізнавальні можливості багато студентів відмовляються оцінювати або оцінюють як надзвичайно низькі. Для них характерна надзвичайно слабка мотивація до навчального процесу. У той час як тільки пізнавальний процес надає умови для розкриття та оцінювання власного когнітивного потенціалу, а в подальшому і розвитку потенційних можливостей. Подібні характеристики особистості сформовані багато раніше, до вступу у ВНЗ. Тому першочерговим завданням навчального процесу у ВНЗ є не тільки отримання знань, розкриття когнітивного потенціалу, але і розвиток метакогнітивних знань і здібностей особистості.

Останнім часом особливу увагу приділено вивченню метакогнітивного розвитку, як «процесса и результата решения какой-либо познавательной задачи» [Савин, 2013: с.72]. Найбільш простою

методикою, результати якої визнані досить об'єктивними, є методика «парадигми калібрування впевненості», запропонована D.J. Hacker, Vol L., M.C. Keener [*Hacker*]. За такою методикою «испытуемый оценивает уверенность в том, что правильно вспомнил материал, решил задачу или выбрал правильный вариант ответа» [*Савин, 2013: с. 73*]. Потім отриманий показник впевненості порівнюється з реальною оцінкою успішності. Метакогнітивний розвиток особистості є багаторівневим процесом. Оцінювання власних знань ми відносимо до найнижчого, базового рівня метапізнання. Задача метакогнітивного процесу полягає в умінні особистості розвивати власний когнітивний потенціал, виходячи з отриманого знанієвого досвіду.

Більшість дослідників стверджують, що розвиток когнітивних здібностей триває до 20-22 років. Психологи довели, що при планомірному навчанні когнітивний потенціал в тій чи іншій мірі можна розвивати і далі. Зауважимо, що «попытки улучшения способности, например, к оперированию пространственными характеристиками оказались менее успешными» [*Психологическая энциклопедия*].

Автор статті [*Гончаров, 2004: с. 11*], досліджуючи форми когнітивного розвитку, пропонує модель проектування когнітивного розвитку, в якій «Когнитивное развитие подчиняется следующему закону: более сложные структуры, которые возникают в познавательной деятельности на более поздних этапах когнитивного развития, должны занимать в когнитивной иерархии более высокий статус, быть более мощными. Если более высокая структура окажется слабее структуры ниже рангом, то при решении задачи эта более сильная, но низкая по рангу структура задаст способ решения задачи, остановит решающего на более низкой ступени решения».

Таким чином, більш потужні структури, маючи найбільш сильні позиції в пізнанні, обумовлюють когнітивну діяльність. Більш потужні структури створюють і більш сильні зв'язки. У нашому розумінні, потужна структура, сильний зв'язок – це структура, зв'язок, що володіє високим потенціалом активації. Досліджуючи природу потенціалу активації, приходимо до висновку про те, що природа і сформованість потенціалу активації має не тільки спадковий характер.

Мотивація поведінки і процеси адаптації особистості до зовнішніх умов, безсумнівно, впливають на пізнавальну діяльність особистості. Отже мотивація входження студента в навчальне середовище і процеси адаптації в освітньому просторі суттєво впливають на потенціал активації зв'язків у когнітивному процесі. Зв'язки між кластерами системи або між окремими елементами кластерів можна характеризувати не тільки потенціалом активації, але і часом активації кожного зв'язку. Повільний або швидкій зв'язок, повільне або швидке створення – відновлення зв'язку, навіть з високим потенціалом активації, істотним чином відображається в

когнітивному процесі. На нашу думку, подібні характеристики зв'язків проявляється у пізнавальних стилях [*Холодная, 2002: с. 114*].

У навчальному процесі характер зв'язку обумовлює когнітивні стилі навчальної діяльності: індивідуальні способи сприйняття, аналізу, оцінювання отриманої інформації. При оцінюванні навчальних ситуацій можна більше довіряти наочним зоровим враженням, насилу долаючи необхідну деталізацію навчальної задачі; швидко висувати гіпотези, допускаючи помилкові рішення, або приймати рішення в уповільненому темпі, допускаючи менше помилок; звертати увагу на деталі завдання або приймати рішення з урахуванням раніше викладеної інформації з подібним завданням. У навчальних ситуаціях – приймати спрощені рішення, в силу обмеженого набору власних відомостей, або використовувати модель з декількома взаємопов'язаними етапами. «Студенты современного вуза на первых курсах обучения достаточно часто используют импульсивный способ переработки информации, когда быстро (мгновенно) предлагают ответ на поставленный вопрос. При этом они допускают много ошибочных решений, делая их на основе чувственного понимания задачи. Рефлективный стиль обработки информации характерен гораздо меньшему числу студентов. Эти студенты допускают меньше ошибок в силу тщательного предварительного анализа».[*Емельянова, 2015: с. 73*].

В організації та функціонування кластерної моделі ієрархічного типу, де створюються тимчасові зв'язки і з певними кластерами, і з окремими елементами системи, можуть відновлюватися в потрібний момент «загублені» зв'язки, визначальна роль відведена таким важливим параметрам, як потужності потенціалу активації і швидкості створення-відновлення зв'язків-асоціацій.

Висновки. Подібна інтерпретація пізнавального процесу дозволяє зрозуміти організацію та характеристики розумової діяльності: пам'ять, швидкість засвоєння знань, інтелектуальний потенціал особистості. [*Смельянова, 2015: с. 187*]. В результаті формується розуміння методологічних аспектів побудови системи контролю і оцінювання, як знань студентів, так і ступеня розвитку когнітивних і метакогнітивних здібностей: поліпшення пам'яті, підвищення швидкості засвоєння знань, виявлення інтелектуальних можливостей, уміння особистості розвивати власний когнітивний потенціал, виходячи з знанієвого досвіду. Одержаний якісний стрибок у розвитку пізнавальних здібностей забезпечує сприятливі умови для формування математичної та професійної культури майбутніх фахівців у складному сучасному суспільстві. Розвиток пізнавальних здібностей студентів, когнітивних і метакогнітивних здібностей, є одним із стратегічних завдань модернізації базової освіти в сучасному технічному університеті.

Подальше дослідження методологічних основ концепції розвитку, контролю і оцінювання пізнавальних, когнітивних і метакогнітивних,

здібностей студентів, як однієї із стратегічних складових модернізації математичної освіти в сучасному технічному університеті.

ЛІТЕРАТУРА

- Barr, 1995* – Robert B. Barr, John Tagg. From Teaching to Learning – A New Paradigm for Undergraduate Education // Change. – 1995, November/December. – P.P. 13-25.
- Пак, 2015* – Пак Д.Ю. Качество образования в Болонском измерении / Д.Ю. Пак, М.В. Пономарева, М.В. Погребницкая, Н.А. Алпысбаева // Успехи современного естествознания. – 2015. – №1(4). – С. 692-696.
- Чернакова, 2011* – Чернакова Т.Е. Метакогнитивная психология : проблема предмета исследования/ Т.Е. Чернакова // Вестник Северного Арктического федерального университета. Серия : Гуманитарные и социальные науки. – 2011. – №3. – С. 153-158.
- Ярхо, 2015* – Ярхо Т.О. Концепція математичної підготовки майбутніх фахівців технічного профілю на засадах компетентнісного підходу в сучасній вищій освіті / Т.О. Ярхо // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет ім. Г. Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 35, Том VII (58) : Тематичний «Вища школа України у контексті європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2015. – 588 с. – С.478-484.
- Качество..., 2012* – Качество высшего образования [Текст] /Под редакцией М.П. Карпенко. – М. : Изд-во СГУ, 2012. – 291 с.
- Карпенко, 2009* – Карпенко М.П. Когномика. – М. : СГА, 2009. – 225 с.
- Гончаров, 2004* – Гончаров В.С. Соотношение форм когнитивного развития и типов его проектирования / В.С. Гончаров // Психологическая наука и образование. – 2004, №2, С.11-19.
- Савин, 2013* – Савин Е.Ю. Когнитивная психология образования : аудитория как лаборатория / Е.Ю. Савин, А.Е.Фомин // Психология в вузе. – 2013, №3. – С. 67-83.
- Hacker* – Hacker D.J., Bol L., Keener M.C. Режим доступа : http://www.uclr.utah.edu/researchers/pdf/metacognition_in_education_revised_final.pdf.
- Психологическая энциклопедия* – Психологическая энциклопедия. Режим доступа : www.koob.ru/korsini_auerbach/psihologicheskaya_enciklopedia.
- Холодная, 2002* – Холодная М.А. Психология интеллекта : парадоксы исследования. 2-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
- Емельянова, 2015* – Емельянова Т.В. Контроль и оценивание развития способностей студентов в процессе обучения математическим дисциплинам / Т.В. Емельянова // Наукові записки. – Вип. 8(1). – Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 1. За заг. Ред.. М.І. Садового та О.В. Єжової. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – 224 с. – С.70-73.
- Ємельянова, 2015* – Ємельянова Т.В. Зміст і особливості системи контролю та оцінювання ступеню розвитку здібностей студентів технічного ВНЗ / Т.В. Ємельянова // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 6(50). – С. 179-188.

REFERENCES

- Barr, 1995* – Robert B. Barr, John Tagg. From Teaching to Learning – A New Paradigm for Undergraduate Education // Change. – 1995, November/December. – P.P. 13-25.
- Pak, 2015* – Pak D.Yu., Ponomareva M.V., Pohrebytskaya M.V., Alpytsbaeva N.A. Kachestvo obrazovaniya v Bolonskom izmerenii, Uspexi sovremennoho estestvoznaniya, 2015, Vol. 1(4). – P. 692-696 [In Russian].
- Chernokova, 2011* – Chernokova T.E. Metakohnytvnaia psykholohiya : problema predmeta yssledovaniya, Vestnyk Severnoho Arktycheskoho federalnoho unyversiteta. Seriya : Humanytarnye i socialnye nauki, 2011, Vol. 3. – P. 153-158. [InRussian].
- Yarkho* - Yarkho T.O. Kontseptsiia matematychnoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv tekhnichnoho profilu na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu vsuchasnii vyshchii osviti, Humanitarnyi

- visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskiy pedahohichniy universytet im. H. Skovorody» – Dodatok 1 doVol. 35, PartVII (58) : Tematychniy «Vyshcha shkola Ukrainy u konteksti yevropeiskoho osvithnoho prostoru». – K. : Hnozs, 2015. – P. 478-484 [InUkrainian] .
- Kachestvo...*, 2012 – Kachestvo vyssheho obrazovaniya. Podredakciej M.P. Karpenko. – M. : Izd-vo SHU, 2012. – 291 p. [InRussian].
- Karpenko, 2009* – Karpenko M.P. Kohnomyka. – M. : Izd-vo SHU, 2009. – 225 p. [In Russian].
- Honcharov, 2004* – Honcharov V.S. Sootnoshenie form kohnitivnoho razvitiya i tipoveho proektirovaniya, Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie, 2004. – Vyp. 2. – P.11-19.
- Savin, 2013* – Savin E.Y., Fomin A.E. Kohnitivnaya psikhologhiya obrazovaniya : auditoriya kak laboratoriya, Psikhologhiya v vuze, 2013, Vyp3. – P. 67-83.[In Russian]
- Hacker* – Hacker D.J., Bol L., Keener M.C. Rezhym dostupa : http://www.ucl.utah.edu/researchers/pdf/metacognition_in_education_revised_final.pdf.
- Psikhologicheskaya Encyklopediya* – Psikhologicheskaya Encyklopediya. Rezhym dostupa : www.koob.ru/korsini_auerbach/psihologicheskaya_enciklopedia.
- Kholodnaia, 2002* – Kholodnaia M. A. Psikhologhiya intellekta: paradoksy issledovaniya, 2-eizdanie. – SanktPb. : Piter, 2002. – 272 p. [InRussian]
- Emelianova, 2015* – Emelianova T.V. Kontrol i otsenivanie razvitiya sposobnosti studentov v protsesse obucheniya matematicheskimi distsiplinami, Naukovi zapiski, Vyp. 8(1), Seriya : Problemy metodiki fizyko-matematichnoyi tekhnolohichnoi osvity, Chastyna 1. Za zag. red. M.I. Sadovohota, O.V. Yezhovoi. – Kirovohrad : RVVKDPU im. V. Vynnychenka, 2015. – P. 70-73 [InUkrainian] .
- Yemelianova, 2015* – Yemelianova T.V. Zmist i osoblyvosti systemy kontroliu ta otsiniuvannya stupeniu rozvytku zdibnosti studentiv tekhnichnoho VNZ, Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii : Zbirnyk naukovykh prats. – 2015, Vyp.6(50). – P. 179-188.

УДК 159.922

Інна Зарішняк, Лариса Мовчан

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА

У статті розглядається проблема самовдосконалення особистості. Особлива увага приділяється філософському аналізу різноманітності підходів щодо визначення сутності, значення та механізмів реалізації процесу самовдосконалення особистості. Проаналізовано теоретичні засади дослідження самовдосконалення, сформульованих у межах філософської науки. Здійснено психологічний аналіз проблеми самовдосконалення особистості. Показано єдність філософського та психологічного підходів у трактуванні суттєвих ознак процесу самовдосконалення. Проаналізовано взаємозв'язок понять «самовдосконалення» і «саморозвиток» особистості. Визначено специфіку та уточнено змістові ознаки процесу самовдосконалення.

Ключові слова: особистісне, самість, особистісне, саморозвиток, суттєві риси особистісного самовдосконалення, змістові ознаки процесу самовдосконалення, специфіка самовдосконалення особистості.

В статье рассматривается проблема самоусовершенствования личности. Основное внимание уделяется философскому анализу разнообразных подходов к определению сути, значения и механизмов реализации процесса самоусовершенствования личности. Проанализированы теоретические аспекты исследования самоусовершенствования, которые сформулированы в пределах философской науки. Совершен психологический анализ проблемы самоусовершенствования личности. Показано единство подходов философской и психологической науки по вопросам определения существенных признаков процесса самоусовершенствования. Раскрыта взаимосвязь понятий «самоусовершенствование» и «саморазвитие» личности. Определена специфика и уточнены содержательные признаки процесса самоусовершенствования личности.